

Σ' αυτά τα πλαίσια ορισμού της πολιτικής —που έχουν ως σταθερό σημείο την προνομιακή σύνδεση του σκοπού της με τον κρατικό μηχανισμό και του φορέα της με την ταξική πάλη— μπορεί να ορισθεί η θέση του πολέμου ως μέσου που εξυπηρετεί πολιτικές στοχεύσεις και εντάσσεται σε ταξικές στρατηγικές με σημείο άρθρωσης τον κρατικό μηχανισμό. Πράγματι, εξίσου αμφίσημη με εκείνη της πολιτικής είναι η θέση του πολέμου: Κατ' εξοχήν μέσο άσκησης ταξικής πολιτικής αλλά και μέσο για τη μη εμφανή πραγμάτωση μιας ταξικής πολιτικής, δεδομένου ότι ο πόλεμος διαπλέκεται με το ζήτημα των «εθνικών» συμμαχιών που δημιουργούν μεν ενότητα στο πλαίσιο της ταξικής πάλης —τείνοντας να περιορίσουν την εκδήλωση της εσωτερικής αντίστασης—, αλλά και εκφράζουν την ταξική επίθεση με βίαιες μορφές. Η ακόλουθη παρουσίαση των τοποθετήσεων για τον πόλεμο ως μορφή ταξικής πολιτικής επιχειρεί να διευκρινίσει την έννοια και τις συνέπειες των προηγούμενων τοποθετήσεων.

5.2 Η τεχνική του πολέμου

Το έργο του «στρατηγού» Ένγκελς έχει μια «περιοχή» στρατηγικών αναλύσεων, η έκταση και ο πλούτος της οποίας ξεπερνούν τις ανάγκες της δημοσιογραφικής δραστηριότητας, στα πλαίσια της οποίας πραγματοποιήθηκαν. Οι στρατηγικές αναλύσεις του Ένγκελς έγιναν με αφορμή συγκεκριμένες συρράξεις (εξεγέρσεις του 1848, Κριμαϊκός Πόλεμος, σύγκρουση του 1859 στην Ιταλία, Γαλλογερμανικός Πόλεμος του 1870)¹⁰ ενώ, παράλληλα, ορισμένα κείμενά του επιχειρούν να συστηματοποιήσουν στρατιωτικές πληροφορίες και αναλύσεις (π.χ. Engels 1972-g, σελ. 411επ., 1972-i, σελ. 5επ., 1972-j, σελ. 68επ., 1972-k, σελ. 117επ., 1961-c, σελ. 227επ.).

Οι αναλύσεις αυτές συσχετίζουν την τεχνική του πολέμου με την ιστορική εξέλιξη και τα χαρακτηριστικά των ταξικών κοινωνιών. Εν πρώτοις επισημαίνεται ότι η «τελειοποίηση» της τεχνικής του πολέμου, που επήλθε με τη γαλλική επανάσταση και τις ναπολεόντειες εκστρατείες, είχε

10. Ενδεικτικά Engels 1973, σελ. 64επ., 1973-a, σελ. 145επ., 1972, σελ. 436επ., 1972-a, σελ. 442επ., 1972-b, σελ. 462επ., 1972-c, σελ. 469, 1972-d, σελ. 527επ., 1972-e, σελ. 559επ., 1972-h, σελ. 584επ., 1982-a, σελ. 72επ., 1982-b, σελ. 240επ., 1961, σελ. 182επ., 1961-a, σελ. 189επ., 1961-b, σελ. 195επ., 1961-d, σελ. 384επ., 1961-e, σελ. 405επ., 1961-f, σελ. 428επ., 1975-b, σελ. 169επ., 1979, σελ. 11επ., Marx/Engels 1972, σελ. 129επ.

άμεσα αντίκτυπο στους υπόλοιπους στρατούς της Ευρώπης και έδειξε ότι η επιλογή της οργάνωσης του στρατού δεν γίνεται αυθαίρετα ή με βάση τις παραδόσεις κάθε χώρας αλλά σε αντιστοιχία με τη στρατιωτική τεχνική των αντιπάλων, οδηγώντας αναγκαστικά (ανταγωνιστικά) στην εξομείωση των στρατιωτικών συστημάτων σε χώρες με ανάλογο επίπεδο ανάπτυξης. Το μόνο εμπόδιο για την υιοθέτηση της σύγχρονης «πολεμικής τέχνης» είναι η ύπαρξη κοινωνικών σχέσεων παραγωγής που, ως «καθυστερημένες» — ο Ένγκελς αναφέρει το παράδειγμα του «ημιβαρβαρικού» ρωσικού στρατού—, δεν επιτρέπουν την οργανωτική εξομείωση των στρατών (Engels 1973-ς, σελ. 474επ.). Προκύπτει έτσι, εξ αντιδιαστολής, ότι η οργάνωση του στρατού συνδέεται άμεσα με τον τρόπο παραγωγής και την ανάπτυξη κάθε χώρας. Η θέση του Ένγκελς μπορεί να επαληθευθεί εμπειρικά και επισημαίνει ότι η παραγωγή του στρατού βρίσκεται σε αντιστοιχία με τις σχέσεις παραγωγής και τις παραγωγικές δυνάμεις ενός κοινωνικού σχηματισμού.

Παράλληλα, ο Ένγκελς διακρίνει ως κύρια στοιχεία του σύγχρονου πολέμου την οργάνωση μεγάλων λαϊκών στρατών που διαθέτουν πρωτοφανή τεχνικά μέσα και βασίζονται στον «αναγκαίο αριθμό μορφωμένων αξιωματικών» και «έξυπνων στρατιωτών», στη μαζικότητα και την ευκινησία (Engels 1973-ς, σελ. 477). Τα εν λόγω χαρακτηριστικά του τακτικού στρατού εμφανίστηκαν μετά τη γαλλική επανάσταση του 1789, δεδομένου ότι οι σύγχρονες πολεμικές μέθοδοι προϋπέθεταν τη χειραφέτηση της αστικής τάξης και των μικρογεωργών. «Η αστική τάξη προσφέρει τα χρήματα και οι μικρογεωργοί δίνουν τους στρατιώτες», ενώ ο σύγχρονος στρατός και πόλεμος αποτελούν τη «στρατιωτική έκφραση» της χειραφέτησης και των δύο τάξεων από τη φεουδαρχία (Engels 1973-ς, σελ. 477επ.).

Η χειραφέτηση της εργατικής τάξης θα οδηγήσει σε μια δική της στρατιωτική έκφραση, δηλ. σε νέες πολεμικές μεθόδους: «Η νέα πολεμική επιστήμη θα είναι ένα εξίσου αναγκαίο προϊόν των νέων κοινωνικών σχέσεων» και θα εμφανίζει ασύγκριτα μεγαλύτερη μαζικότητα και κινητικότητα. Αυτό αναμένεται όμως να συμβεί σε μια εποχή που δεν θα υπάρχουν «αντίστοιχοι εχθροί», διότι θα έχει θριαμβεύσει η παγκόσμια προλεταριακή επανάσταση —όπως ο Ένγκελς ελπίζει γράφοντας τα παραπάνω το 1851 (Engels 1973-ς, σελ. 481-482).

Τα παραπάνω δείχνουν την εξάρτηση της πολεμικής «τέχνης» από τον τολιτικό συσχετισμό δύναμης —από τον οποίο προκύπτουν οι αποφάσεις δημιουργίας πολεμικού μηχανισμού και «κατάλληλης» χρήσης του— αλλά και, βαθύτερα, από τις κοινωνικές σχέσεις παραγωγής (βλ. και Engels 1973-ς, σελ. 155επ.). Πρόκειται για μια υλιστική προσέγγιση του πολέμου

με διπλή έννοια. Κατά πρώτο λόγο, η οργάνωση του στρατού συνδέεται με την παραγωγή των πολεμικών εξοπλισμών και άρα με τον τρόπο παραγωγής τους ως υλικής βάσης του πολέμου —ζήτημα που παραπέμπει στις σχέσεις παραγωγής και οδηγεί στην ανάλυση της παραγωγής των εξοπλισμών στις καπιταλιστικές κοινωνίες ως παραγωγικών και μη αναπαραγωγικών εμπορευμάτων¹¹. Παράλληλα ο Ένγκελς αναλύει την «έμψυχη» συνιστώσα του στρατού σε συνάρτηση με την ταξική και μορφωτική κατάσταση, η οποία δημιουργεί το «σύγχρονο πόλεμο» ως προσίδιο στις συνθήκες της καπιταλιστικής κοινωνίας. Βασική είναι η παρατήρηση ότι ο σύγχρονος πόλεμος έφερε το στρατό μαζών και τη γενική υποχρέωση στράτευσης στο κέντρο του πολιτικού ενδιαφέροντος.

Ο Ένγκελς αποδίδει ιδιαίτερη σημασία στη γενική στράτευση, την οποία αντιμετωπίζει ως πραγματικότητα των αστικών κοινωνιών και ως αίτημα του εργατικού κινήματος. Τονίζοντας ότι τα ζητήματα στρατιωτικής μεταρρύθμισης δεν ενδιαφέρουν την εργατική τάξη (αλλά θα την απασχολήσουν, όπως και τα νομικά ζητήματα, μόνον όταν θα επιβάλει τη δική της «μεταρρύθμιση», δηλ. την κατάργηση των θεσμών αυτών), ο Ένγκελς γράφει ότι η καθολική στράτευση έχει δύο όψεις, τις οποίες το εργατικό κίνημα διακρίνει «ψύχραιμα και αμερόληπτα», μη έχοντας άμεσα συμφέροντα στις επιμέρους μεταρρυθμίσεις (Engels 1975, σελ. 41επ.).

Από τη μία πλευρά, η καθολική στράτευση αποτελεί ανάγκη για την αστική τάξη, διότι δεν υπάρχει άλλος τρόπος να αντιμετωπίσει τους εχθρούς της με ένα «φτηνό» και αποτελεσματικό στρατό, ενώ δεν είναι πλέον δυνατή η κατάργηση των υπάρχοντων μαζικών στρατών που έχουν τεράστια επιχειρησιακά πλεονεκτήματα. Από την άλλη πλευρά, η καθολική στράτευση συνιστά απειλή για το σύστημα εξουσίας, διότι ο λαϊκός στρατός δεν «χρησιμοποιείται» το ίδιο εύκολα με το μισθοφορικό και προσφέρει πολύτιμη πείρα στους εργάτες, εκπαιδευοντάς τους στη χρήση των όπλων και επιτρέποντας την παρέμβαση στις πολιτικές εξελίξεις. Γι' αυτό η υποχρεωτική στράτευση —που εισάγει τις κοινωνικές αντιφάσεις στην καρδιά του κατασταλτικού μηχανισμού— θεωρείται, παρά την κριτική στο милитарισμό, ως δημοκρατική κατάκτηση και ζητείται η συνεπής εφαρμογή της σε ολόκληρο το λαό, με παράλληλη μείωση της χρονικής

11. Οι εξοπλισμοί είναι παραγωγικά εμπορεύματα, διότι η εργασία που χρησιμοποιείται για την παραγωγή τους δημιουργεί υπεραξία. Είναι ταυτόχρονα μη αναπαραγωγικά εμπορεύματα, διότι η κατανάλωσή τους δεν επιτρέπει την αναπαραγωγή κάποιου οικονομικού όρου της άμεσης διαδικασίας παραγωγής, αλλά συμβάλλει στην αναπαραγωγή του συνολικού συστήματος εξουσίας (Γ. Σταμάτης 1984, σελ. 50επ.).

διάρκειας της θητείας (Engels 1975, σελ. 44επ. και 1979, σελ. 127επ.).

Η υποχρεωτική στράτευση κρίνεται, λόγω της «παιδευτικής» σημασίας της, ως το αναγκαίο συμπλήρωμα του γενικού εκλογικού δικαιώματος, αφού με τη συμμετοχή στο στρατό οι πολίτες ασκούν πρόσθετη πίεση στις πολιτικές εξελίξεις (Engels 1975, σελ. 66). Η αναγόρευση ενός θεσμού καταπίεσης σε πολιτική επιδίωξη δεν δείχνει μόνον τον αντιφατικό χαρακτήρα του λαϊκού στρατού σε ένα αστικό κράτος. Δείχνει επίσης την ανάγκη μιας πολιτικής παρέμβασης που δεν αγνοεί την πραγματικότητα, αλλά τείνει στο μετασχηματισμό της. Η στρατιωτική απειλή δεν οδηγεί στην απόρριψη του τακτικού-λαϊκού στρατού, δηλ. στην κατ' αποτέλεσμα αποδοχή της επιλεκτικής στράτευσης των ευπειθών και της επαγγελματοποίησης: Η κατάργηση προϋποθέτει την πολιτικοποίηση, που μπορεί να οδηγήσει στην «ανανίαση» του милитарισμού με παρέμβαση του οπλισμένου λαού (Engels 1972-1, σελ. 158επ.).

Είναι φανερό ότι εν προκειμένω ο Ένγκελς εφαρμόζει το γενικό σχήμα της εσωτερικής αντιφατικότητας των καπιταλιστικών σχέσεων παραγωγής, οι οποίες με την επέκτασή τους (εδώ με τη γενίκευση της στράτευσης) παρέχουν τη δυνατότητα ανατροπής¹². Ωστόσο, είναι επίσης φανερό ότι η διαλεκτική αυτή δεν μπορεί να είναι «αρμονική» —εξελικτιστική—, κυρίως διότι μηχανισμοί όπως ο στρατός είναι σε θέση να καταστείλουν κάθε προσπάθεια «εκμετάλλευσης» των αντιφάσεών τους. Παραμένει πάντως η διαπίστωση ότι η γενική στράτευση παρέσχε μια ιστορικά μοναδική «ευκαιρία εκπαίδευσης» των λαϊκών μαζών στον πόλεμο, όπως έδειξε η επαναστατική κρίση της παρισινής Κομμούνας, που δεν θα ήταν δυνατή χωρίς το «νόμιμο» οπλισμό και την πολεμική εμπειρία των εξεγερμένων. Γι' αυτό άλλωστε επιδίωξη της αντεπανάστασης —και στοιχείο που έκρινε την έκβαση της κρίσης εκείνης— ήταν ο αφοπλισμός του λαού, έστω και αν αυτό επιτεύχθηκε με τη βοήθεια του αντίπαλου πρωσικού στρατού (Μαρξ 1986-α).

Βεβαίως, ακόμη και αν προς στιγμήν υποτεθεί ότι επιδίωξη του κινήματος αμφισβήτησης είναι η «εκπαίδευση στον πόλεμο», στη σημερινή συγκυρία ο «αδιαφανής» τρόπος οργάνωσης των στρατιωτικών μηχανισμών, η πολυπλοκότητά τους και ο ασήμαντος ρόλος των οπλιτών στο εσωτερικό του καθιστούν μια τέτοια επιδίωξη απραγματοποίητη.

Ωστόσο, η «διαλεκτική» θεώρηση της καθολικής στράτευσης στον Ένγκελς διατηρεί και σήμερα την πολιτική σημασία της. Οι πρόσφατες

12. Για την αντιφατική λειτουργία του τακτικού-λαϊκού στρατού βλ. και στη συνέχεια Κεφ. 8.

τάσεις περιορισμού ή/και κατάργησης της γενικής στράτευσης σε «ανεπτυγμένες» ευρωπαϊκές χώρες, όπως η Γαλλία και η Γερμανία, εκφράζουν το προηγούμενο αντιρατικό σχήμα. Η τάση αποκλειστικής στελέξεσης του στρατού από επαγγελματίες κρίνεται πλέον ως «αποτελεσματικότερη», όχι μόνο για λόγους τεχνικής επάρκειας, αλλά και διότι μειώνονται οι κοινωνικές αντιδράσεις στην εμπλοκή μιας χώρας σε στρατιωτικές περιπέτειες και υπάρχει μεγαλύτερη «ευελιξία» του στρατού, δηλ. διαθεσιμότητα των επαγγελματιών να συμμετάσχουν σε νεοαποικιακού τύπου επιχειρήσεις, οι οποίες —τουλάχιστον μετά την αμερικανική εμπειρία στο Βιετνάμ— δεν συναντούν κοινωνικό consensus όταν εμπλέκουν απλούς στρατιώτες.

Σ' αυτή την περίπτωση, η απαλλαγή των πολιτών από τον κατασταλτικό μηχανισμό του στρατού αποτελεί κατάκτηση του ειρηνιστικού κινήματος και αποτέλεσμα της «διάχυτης» καταδίκης των ένοπλων αντιπαράθεσεων. Ωστόσο, ο αποκλεισμός των πολιτών από το στρατό και η αντικατάσταση της στράτευσης από τη φορολογία έχει ως αποτέλεσμα την ενίσχυση της αυτονομίας του επαγγελματικού στρατού και στερεί το δημοκρατικό κίνημα από την —έστω περιορισμένη— δυνατότητα ελέγχου της λειτουργίας του στρατιωτικού μηχανισμού. Βεβαίως εδώ δεν υπάρχουν έτοιμες λύσεις ούτε μπορεί να αποτελέσει «στόχο» η διατήρηση της γενικής στράτευσης. Ωστόσο, όταν η κρατική εξουσία ικανοποιεί πλήρως το «απλό» ειρηνιστικό αίτημα της προσωπικής άρνησης στράτευσης, ο στρατιωτικός μηχανισμός περνά στον πλήρη έλεγχο των στρατοκρατών, καθίσταται ευπειθές εργαλείο μιας ιμπεριαλιστικής πολιτικής και οδηγεί αναπόδραστα στην αύξηση των συγκρούσεων που οι δυτικές χώρες ευκολότερα νομιμοποιούν απέναντι στην εσωτερική κοινή γνώμη¹³.

Με άλλη διατύπωση, ο τακτικός-λαϊκός στρατός αποτελεί μια εγγύηση ελέγχου εκ μέρους των στρατευμένων και του δημοκρατικού κινήματος που —παρά τον αμφίσημο χαρακτήρα της— δεν μπορεί να αγνοηθεί με επίκληση του «προσωπικού» ειρηνισμού, με τον ίδιο τρόπο που όλες οι δημοκρατικές εγγυήσεις ενός αστικού κράτους, όσο και αν είναι περιορισμένες, δεν πρέπει να εγκαταλειφθούν προς όφελος μιας τεχνοκρατικής κυριαρχίας των «ειδικών», που οδηγεί τελικά στην απαλλαγή των μηχανισμών εξουσίας από τα «ενοχλητικά» στοιχεία του μερικού έστω δημοκρατικού ελέγχου.

13. Βλ. στην κατεύθυνση αυτή την κριτική που ασκεί η Volmer (1993) στη «συναίνεση» για τα σχέδια της γερμανικής κυβέρνησης να περιορίσει ή και να καταργήσει τη γενική στράτευση. Για τις αντίστοιχες πολιτικά εύστοχες θέσεις της Ευρωπαϊκής Συνομοσπονδίας Οργανώσεων Στρατιωτών βλ. Σμιτσή (1990, σελ. 74).

5.3 Ο διττός πόλεμος

Βασικό στοιχείο σύνδεσης του πολέμου με την πολιτική είναι η ανάλυση των πολεμικών συγκρούσεων υπό το πρίσμα της ταξικής αντιπαράθεσης. Οι παρομοιώσεις της ταξικής πάλης με ταξική μάχη —παρομοιώσεις που είχαν ως πραγματολογικό αντίστοιχο την παρέμβαση του στρατού για καταστολή εξεγέρσεων και διεκδικητικών κινήσεων (συγκεντρώσεις, απεργίες) καθώς και τα εργατικά ατυχήματα¹⁴— δείχνουν τη σύνδεση του στρατιωτικού συσχετισμού δύναμης με τον εσωτερικό πολιτικό συσχετισμό, στον οποίο είναι διαρκής η παρουσία και η παρέμβαση του στρατού (π.χ. Μαρξ 1986, 1986-α).

Ενδεικτικότερες είναι όμως οι πολεμολογικές αναφορές του Μαρξ, ο οποίος, σε αντίθεση με τις «στρατιωτικές» αναλύσεις του Ένγκελς, επιχειρούσε να συνδέσει τις πολεμικές επιχειρήσεις με τις εσωτερικές πολιτικές εξελίξεις¹⁵. Ο Μαρξ συσχετίζει το εσωτερικό με το εξωτερικό μέτωπο, επισημαίνοντας ότι παράλληλα με την ένοπλη σύγκρουση διεξάγεται και η ταξική σύγκρουση στον «εξειρηνευμένο» χώρο κάθε κράτους. Εκδηλώνεται με την ισχυρή κερδοσκοπία στα χρηματιστήρια και την εκμετάλλευση του πολέμου από τους βιομηχάνους όπλων αλλά και με τον πόλεμο κεφαλαίου-εργασίας, ο οποίος οδηγεί σε αιματοχυσίες στο εσωτερικό μέτωπο και στην κήρυξη πολέμου στους εργάτες, ενώ δίνεται υπόσχεση ειρήνης στον εξωτερικό εχθρό.

Η ανάδειξη της εσωτερικής διάστασης του πολέμου, δηλ. της παράλληλης ύπαρξης εσωτερικού και εξωτερικού εχθρού —στοιχείο που συγκαλύπτει η «εθνική» προπαγάνδα—, δείχνει τον πολιτικό χαρακτήρα των εθνικών πολέμων, οι οποίοι εντάσσονται σε μια στρατηγική μεταβολής του συσχετισμού δύναμης προς όφελος της κυρίαρχης τάξης κάθε χώρας. Αν όμως η έκβαση του πολέμου επηρεάζει το εσωτερικό κάθε χώρας, η σχέση αιτιότητας είναι μάλλον αντίστροφη: Ο πολιτικός συσχετισμός δεν επηρεάζεται απλώς από έναν πόλεμο, αλλά το ξέσπασμα του πολέμου έχει

14. «Ένα μεγάλο μέρος των πολεμικών ανακοινωθέντων που απαριθμούν τους νεκρούς και τραυματίες του βιομηχανικού στρατού (βλ. τις ετήσιες εργοστασιακές εκθέσεις) οφείλεται (...) στην παραγνώριση όλων των κανόνων προστασίας για την ασφάλεια, την άνεση και την υγεία των εργατών» (Marx 1989, σελ. 99). Η παρατήρηση δεν πρέπει να νοηθεί ως απλώς ιστορική...

15. Marx 1972, σελ. 101επ., 1972-α, σελ. 419επ., 1972-β, σελ. 447επ., 1972-γ, σελ. 457επ., 1972-δ, σελ. 534επ., 1972-ε, σελ. 538, 1972-φ, σελ. 548επ., 1982, σελ. 20επ., 1982-α, σελ. 31επ., Marx/Engels 1961-α, σελ. 172επ.

πολιτικά αίτια αναγόμενα (και) στην εσωτερική κατάσταση, ενώ η διεξαγωγή του περιλαμβάνει ένα εξίσου σημαντικό εσωτερικό μέτωπο.

5.4 Η ταξική πάλη στον πόλεμο

Με βάση τις προηγούμενες διαπιστώσεις, ο Μαρξ καταγγέλλει την αντίληψη περί «διακοπής της ταξικής πάλης» στη διάρκεια του πολέμου. Το Κοινοβούλιο παύει να ασκεί πολιτικό έλεγχο σε καιρό πολέμου και καμιά συζήτηση δεν είναι δυνατή, ούτε καν για τις εσωτερικές υποθέσεις. Στους βουλευτές επιτρέπεται μόνον η «εκτόνωση», όχι η συζήτηση και η πιθανή αλλαγή «εθνικής» στρατηγικής (Marx 1982-b, σελ. 181, 1982-c, σελ. 259)¹⁶.

Είναι ενδιαφέρον να εξετάσουμε εδώ με ποιον τρόπο το επαναστατικό ρεύμα της Β΄ Διεθνούς αντιπαράτεθηκε στην αντίληψη ότι ο πόλεμος — ένα κατ' εξοχήν πολιτικό γεγονός — αποτελεί «εθνική αναγκαιότητα» (για τις σχετικές επεξεργασίες και αντιπαραθέσεις, βλ. Braunthal 1978, τ. 1, σελ. 331επ., τ. 2, σελ. 17επ.). Ο Καρλ Λήμπκνεχτ — που ως βουλευτής του Ράιχσταγκ αρνήθηκε το 1914 να ψηφίσει τις πιστώσεις για πολεμικές δαπάνες της ιμπεριαλιστικής Γερμανίας — κατήγγειλε τον εθνικισμό της σοσιαλδημοκρατίας, η οποία υποκλίθηκε μπροστά στην «εθνική ενότητα», λησμονώντας τον εν ειρήνη διακηρυσσόμενο διεθνισμό και την ταξική αντιπαράθεση, και ολοκληρώνοντας με τον τρόπο αυτό τη στροφή ή «χρεοκοπία» της. Ο Λήμπκνεχτ απομυθοποιεί τον πατριωτισμό των κυρίαρχων τάξεων, δείχνοντας ότι οι βιομήχανοι όπλων συνεργάζονται με τους «εχθρούς» και είναι πρόθυμοι να τους πουλήσουν όπλα, ενδιαφερόμενοι για το κέρδος και όχι για την «προστασία της πατρίδας» («ο πόλεμος και η ειρήνη αποτελούν καπιταλιστικές επιχειρήσεις» — Liebknecht 1974, σελ. 71επ., 1974-a, σελ. 260επ.).

Η κριτική αυτή («η πατρίδα κινδυνεύει από την πολεμική βιομηχανία της») δεν είναι βέβαια επαρκής για την επεξεργασία μιας αντιιμπεριαλι-

16. Οι παρατηρήσεις για την αντιμετώπιση του πολέμου ως έκτακτης κατάστασης που απαιτεί «εθνική ενότητα» και παύση της δημοκρατικής «πολυτέλειας» συνδέονται με το ζήτημα της εναλλακτικής νομιμότητας που εκφράζει το δίκαιο της ανάγκης: Η δημοκρατία αποτελεί ασταθή μορφή άσκησης της πολιτικής και ακυρώνεται με θεσμοποιημένες ή μη μεθόδους όταν δεν ανταποκρίνεται στις επιταγές του συσχετισμού δύναμης (βλ. και Krippendorff 1987, σελ. 146επ.). Η συζήτηση αυτή παραπέμπει γενικότερα στον ιδεολογικό χαρακτήρα του δικαίου και των αντιλήψεων για την εθνική ενότητα ως έκφραση της συνοχής ενός κοινωνικού σχηματισμού με συναίρεση των αντιφάσεών του.

στικής πολιτικής, διότι απλώς μεταθέτει τη διαχωριστική γραμμή του «εθνικού συμφέροντος» και του «πατριωτισμού». Όποιος καταγγέλλει τους «αντεθνικούς» καπιταλιστές δεν αμφισβητεί την ανάγκη «υπεράσπισης της πατρίδας» από άλλους, αυθεντικά «εθνικούς φορείς». Ο Λήμπκνεχτ θα καταγγείλει και τον ίδιο τον πόλεμο ως ιμπεριαλιστικό, προβάλλοντας το σύνθημα «ταξική πάλη ενάντια στον πόλεμο». Αναλύει τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο ως ιμπεριαλιστική σύγκρουση (αγώνας για κυριαρχία στην παγκόσμια αγορά με την κατάκτηση εδαφών-τόπων εγκατάστασης του κεφαλαίου), η οποία στρέφεται κατά των λαών και του εργατικού κινήματος. Όσοι υφίστανται εκμετάλλευση έχουν —ανεξάρτητα από την εθνική τους ένταξη— κοινό συμφέρον να στραφούν κατά του πολέμου, αμφισβητώντας την ηγεμονία της αστικής τους τάξης. Ο λαός δεν είναι απλό εργαλείο που χρησιμοποιείται στον ιμπεριαλιστικό πόλεμο, αλλά ζωντανό «εργαλείο» που εξεγείρεται.

Στην ιμπεριαλιστική πολιτική αντιτάσσεται η ταξική πάλη στη διάρκεια του πολέμου και εναντίον του. Στόχος δεν είναι μόνο η παύση του πολέμου και η επάνοδος στην προηγούμενη κατάσταση αλλά και η πάλη εναντίον της κατάστασης πραγμάτων που τον προκάλεσε. Ωστόσο, μια δυναμική παρέμβαση της εργατικής τάξης σε συνθήκες πολέμου ενέχει κινδύνους διότι δεν αίρει τον ιμπεριαλιστικό χαρακτήρα του πολέμου και η έκβαση είναι πάντα αμφίβολη (Liebknecht 1966, σελ. 63επ., 119επ., 142 και 1966-a, Luxemburg 1986-a, σελ. 242). Η κήρυξη γενικής απεργίας σε καιρό πολέμου («πόλεμος των λαών κατά του πολέμου» με διάσπαση του ιδεολογικά συγκροτούμενου εσωτερικού μετώπου) αποτελεί μέσο αποτελεσματικής αντιπαράθεσης στον ιμπεριαλιστικό πόλεμο, παρ' ότι δεν φαίνεται, λόγω λαϊκής «ανωριμότητας», να υπάρχουν προϋποθέσεις απόλυτης επιτυχίας μιας τέτοιας στρατηγικής (Liebknecht 1958, σελ. 363επ., 423επ.) (για τους δισταγμούς της Β΄ Διεθνούς σχετικά με την αποτελεσματικότητα της στρατηγικής της απεργίας, βλ. Braunthal 1978, τ. 1, σελ. 333επ.).

Στη στρατηγική πάλη κατά του πολέμου είχαν αναφερθεί το 1907 οι Λούξεμπουργκ, Λένιν και Μαρτώφ, διακρίνοντας τρία στάδια αντίδρασης. Εν όψει της απειλής πολέμου, το εργατικό κίνημα θα πρέπει να δραστηριοποιείται για την αποτροπή του. Στη διάρκεια του πολέμου βασικό αίτημα είναι η άμεση διακοπή των εχθροπραξιών και, παράλληλα, επιδιώκεται η «αξιοποίηση» της ευκαιρίας που παρέχει η οικονομική και πολιτική κρίση για την κινητοποίηση των λαϊκών στρωμάτων (Luxemburg 1986, σελ. 236). Οι θέσεις αυτές υιοθετήθηκαν στο συνέδριο της Β΄ Διεθνούς στη Στουτγάρδη το 1907, ενώ στην ίδια κατεύθυνση, το Μανιφέστο της Βασιλείας (1912) διακήρυξε την ανάγκη «εκμετάλλευσης» της κρίσης

που ξεσπά στη διάρκεια ενός ιμπεριαλιστικού πολέμου.

Αναφερόμενη στην πρακτική διάσταση εθνικών και διεθνιστικών συμφερόντων που διαπιστώθηκε με το ξέσπασμα του Α΄ Παγκόσμιου Πολέμου, η Λούξεμπουργκ θεωρεί ότι η σοσιαλδημοκρατία εξαπατήθηκε από τη θεωρία «του σπιτιού που καίγεται» και, παραιτούμενη από την ταξική πάλη, έχασε κάθε δυνατότητα να επηρεάσει την εξέλιξη του πολέμου και τη διαμόρφωση της ειρήνης. Πρόκειται για την παγίδευση στο σύνθημα νίκη ή ήττα, με τους όρους που έθετε η αστική τάξη, εκμεταλλεζόμενη την έννοια του αμυντικού πολέμου και «εκπροσωπώντας» το αίτημα αυτοδιάθεσης των εθνών. Απέναντι στο ψευδοδίλημμα «είτε υπεράσπιση των συμφερόντων της πατρίδας είτε διεθνής αλληλεγγύη», διέξοδο αποτελεί η επαναστατική παρέμβαση ενάντια στη βαρβαρότητα του πολέμου και την ιμπεριαλιστική ειρήνη που τον τερματίζει: Η παράκαμψη του ιδεολογήματος περί κινδύνου της πατρίδας, το οποίο επιχειρεί να ουδετεροποιήσει τον εσωτερικό εχθρό, το εργατικό κίνημα (Luxemburg 1987-a, σελ. 64επ., 129επ., 148επ., 1987-d, σελ. 367επ.).

Ανάλογη κριτική άσκησε ο Λένιν στο «μικροαστικό συναισθηματισμό» της σοσιαλδημοκρατίας, η οποία αρκέστηκε στην κριτική του милитарισμού, συντασσόμενη με την εθνική πολιτική και την «παλιά ιδεολογία του εθνικού πολέμου». «Λησμονώντας» τις σοσιαλιστικές αρχές και τη διακηρυγμένη ανάγκη αντίθεσης στον ιμπεριαλιστικό πόλεμο, οι σοσιαλδημοκράτες χρεοκόπησαν θεωρητικά και πολιτικά, αρνούμενοι την ταξική πάλη και την, υπό όρους αναγκαία, τροπή του ιμπεριαλιστικού πολέμου σε εμφύλιο (Lenin 1960, σελ. 2επ., 1960-a, σελ. 14επ., 1960-b, σελ. 26, 1960-e, σελ. 148επ., 1960-f, σελ. 200επ., 1960-o, σελ. 448επ. Βλ. και Brauntal 1978, τ. 2, σελ. 19επ.).

5.5 Ο ιμπεριαλιστικός πόλεμος

Η πολιτική προσέγγιση του πολέμου προϋποθέτει την ταξική ανάλυση των αιτίων του. Για το λόγο αυτόν αποκτά βασική σημασία η ανάλυση του ιμπεριαλισμού, ο οποίος γεννά (και ερμηνεύει) τον πόλεμο. Δεν θα αναφερθούμε εδώ στις θεωρίες για τον ιμπεριαλισμό (αναλυτικά Μηλιός 1988, σελ. 13επ.) ούτε θα απαριθμήσουμε τα σημεία, στα οποία οι πόλεμοι μεταξύ αστικών κρατών καταγγέλλονται ως «ληστρικές-ιμπεριαλιστικές εκστρατείες», στοιχεία που επιτρέπουν τη διαμόρφωση μιας πολιτικής απέναντι στον πόλεμο που να λαμβάνει υπόψη ότι πίσω από την υπεράσπιση της πατρίδας βρίσκονται τα συμφέροντα της κυρίαρχης τάξης. Αυ-

τά είναι πολύ γνωστά, αν και η πολιτική τους αποτελεσματικότητα δεν ήταν ανάλογη με τη θεωρητική τους ευστοχία. Ο συνδυασμός της ιδεολογικής και κατασταλτικής δράσης των κρατικών μηχανισμών κατορθώνει τις περισσότερες φορές να ανάγει το «κοινό εθνικό συμφέρον» σε αλήθεια που επικρατεί «σε τελική ανάλυση». Με άλλη διατύπωση, η θεωρητική ανάλυση είναι ανεπαρκής, αν δεν επενδυθεί σε κινήματα που διαλύουν τους κυρίαρχους μύθους με τη μαζική δράση.

Στο ζήτημα του πολέμου, η θεωρία του ιμπεριαλισμού υιοθετεί την (κλασική) θέση της σύνδεσης πολέμου και ειρήνης, δίνοντάς της, όπως θα δούμε, νέο περιεχόμενο. Η θέση για τη «συζυγία πολέμου και ειρήνης [που] σημαίνει αμοιβαία πλοκή και αλληλοδιείσδυση αντιθέτων» υποστηρίζεται από σειρά πολιτικών φιλοσόφων (βλ. Βέικο 1993, σελ. 50επ.), με βάση κυρίως εμπειρικές διαπιστώσεις για τη διαρκή ιστορική εναλλαξιμότητα των δύο καταστάσεων.

Στο πλαίσιο αυτών των προσεγγίσεων μπορεί να αξιοποιηθεί η εννοιολογική διευκρίνιση που επιχείρησε ο J. Galtung (1975, σελ. 13επ.), διαφορίζοντας την *αρνητική* από τη *θετική* έννοια της ειρήνης. Ορίζοντας γενικά την ειρήνη ως απουσία βίας, ο Galtung επισημαίνει τη διαφορά μεταξύ της *άμεσης*, *φυσικής βίας* και της *δομικής βίας*. Η άμεση βία είναι αυτή που ασκείται (και) σε έναν πόλεμο και η απουσία της δηλώνει την ύπαρξη ειρήνης με την αρνητική, δηλ. την εμπειρικά «προφανή» μορφή της. Αντίθετα, η δομική βία είναι έμμεση και διαρκής. Μπορεί να ταυτισθεί, όπως γράφει ο Galtung, με την «κοινωνική αδικία». Η ύπαρξη και η αναπαραγωγή κοινωνικών ανισοτήτων και σχέσεων εξουσίας ενέχουν την άσκηση βίας: Η αναπαραγωγή μιας άδικης τάξης βασίζεται σε ποικίλους καταναγκασμούς, ενώ η λειτουργία της βασίζεται σε εξουσιαστικές, ανελεύθερες σχέσεις. Με αυτή την έννοια η «αρνητική ειρήνη» αποτελεί μια ατελή μορφή εξάλειψης της βίας.

Συνοψίζοντας τις αναλύσεις αυτές μπορούμε να πούμε, ότι η ύπαρξη της αρνητικής ειρήνης όχι μόνο δεν μπορεί να αποκλείσει το μελλοντικό ξέσπασμα πολεμικών συγκρούσεων (η αρνητική ειρήνη είναι προσωρινή), αλλά ακόμη και σε εποχές εξειρήνευσης η άσκηση της έμμεσης, δομικής βίας δείχνει ότι η κατάσταση σύγκρουσης είναι πάγια. Η αρνητική ειρήνη είναι συγκρουσιακή και «άδικη» και η θετική ειρήνη προϋποθέτει την εξάλειψη της δομικής βίας στις κοινωνίες «αδικίας».

Αν υπερβούμε τη σχετική αοριστία της επιχειρηματολογίας του Galtung, δηλ. το φιλελεύθερο και λειτουργιστικό πλαίσιο του —στο οποίο οφείλεται βέβαια η φήμη του ως ανανεωτή της «έρευνας των συγκρούσεων»— μπορούμε να πούμε ότι η δομική βία συνδέεται με την έννοια της

εκμετάλλευσης στις ταξικές κοινωνίες. Η μαρξιστική προσέγγιση υιοθετεί τη θέση της διαλεκτικής ενότητας πολέμου και ειρήνης συγκεκριμενοποιώντας την έννοιά της. Ο ιμπεριαλιστικός πόλεμος προκύπτει από τις τάσεις σύγκρουσης που δημιουργεί η ύπαρξη μιας αλυσίδας άνω ανεπτυγμένων και ιεραρχημένων κοινωνικών σχηματισμών, μεταξύ των οποίων αναπτύσσονται διαρκείς αντιφάσεις και αντιπαραθέσεις για συγκριτική βελτίωση της θέσης τους. Η νομοτέλεια του πολέμου είναι αντίστοιχη με τη νομοτέλεια της ειρήνης, η οποία καταγράφει μια *κατ' ανάγκην ασταθή μετατόπιση* στο συσχετισμό δύναμης με τη διανομή της «ιμπεριαλιστικής λείας». Η εξαθλίωση που δημιουργεί ο πόλεμος και στα δύο στρατόπεδα και η εξακολούθηση της ταξικής εκμετάλλευσης αποτελεί την «αμοιβή» των λαϊκών στρωμάτων, δηλ. μια μορφή συνέχισης του (εσωτερικού) πολέμου (επ' αυτών Liebknecht 1958, σελ. 422επ., Lenin 1960-b, σελ. 27, 1960-ε, σελ. 149επ., 1960-k, σελ. 344επ., 1960-q, σελ. 172επ., 1960-w, σελ. 179επ., 1960-z, σελ. 279επ.).

Διαπιστώνοντας τη γενική συγκρουσιακή κατάσταση των κοινωνιών με ταξικές αντιθέσεις, η μαρξιστική προσέγγιση δείχνει ότι τα αντιτιθέμενα συμφέροντα ενέχουν δομικά το ενδεχόμενο άσκησης βίας για την επίλυσή τους. Τα εγγενή στον καπιταλισμό στοιχεία της ανταγωνιστικής ιδιοποίησης των μέσων παραγωγής και της παραγωγής με σκοπό το κέρδος ενέχουν την οικονομική εκμετάλλευση, την πολιτική καταστολή και, σε διακρατικό επίπεδο, τον πολιτικοστρατιωτικό ανταγωνισμό. Για το λόγο αυτόν, τα «διαλογικά» μέσα επίλυσης των κρίσεων λειτουργούν μεν αποτελεσματικά σε πολλές συγκυρίες, αλλά δεν είναι δυνατόν να καταστούν «οριστικά», δηλ. πλήρως αποτελεσματικά, όσο διατηρούνται οι συνθήκες που αιτιακά γεννούν τον ανταγωνισμό.

Είναι έτσι ορθός ο χαρακτηρισμός της ειρηνευτικής λειτουργίας των κρατών ως τάσης για τη δημιουργία μιας ειρήνης *υπό αίρεση*, δηλ. μιας παροδικής — και βασιζόμενης στο ενδεχόμενο άσκησης άμεσης βίας — κατάστασης «αρνητικής ειρήνης». Επειδή έχει ως σκοπό την εξασφάλιση μιας ταξικής και εθνικής κυριαρχίας (δηλ. ανάγει την ειρηνική συμβίωση σε μέσο για την επίτευξη των σκοπών της), αυτή η κατάσταση πραγμάτων δημιουργεί τη σύγκρουση, όταν αυτή εμφανίζεται περισσότερο πρόσφορη για την επίτευξη των ίδιων σκοπών (Krippendorff 1987, σελ. 146επ.).

Η πολιτική ομοιότητα πολέμου και ειρήνης οφείλεται τελικώς στην κοινή προέλευσή τους: *Αποτελούν εκδηλώσεις του ιμπεριαλιστικού ανταγωνισμού για επέκταση του χώρου επιρροής κάθε κράτους* (π.χ. Lenin 1960-p, σελ. 166επ.). Η θεμελιώδης ομοιότητα και εναλλαξιμότητα πολέμου και ειρήνης χαρακτηρίστηκε ως «ταύτιση των αντιθέτων (...) σε δε-

δομένες συνθήκες» (Μαο 1967-ε). Θα ήταν ορθότερο να θεωρήσουμε ότι στην περίπτωση αυτή υπάρχει ενότητα (και όχι ταύτιση) των αντιθέτων, η οποία μάλιστα δεν είναι απλώς συγκυριακή, αλλά διαπιστώνεται σε οποιοδήποτε συνθήκες λόγω της κοινής προέλευσης πολέμου και ειρήνης. Η νομική ρύθμιση των συνθηκών πολέμου και η καθολικά παρατηρούμενη στο σύγχρονο κόσμο αναπαραγωγή των μηχανισμών πολέμου (στρατός, милитарιστική ιδεολογία) αποτελούν την υλική αντανάκλαση του ενδεχομένου να ασκηθεί οργανωμένη ένοπλη βία. Αποτελούν την υλική έκφραση της διαρκούς ενότητας των αντιθέτων του πολέμου και της ειρήνης στο επίπεδο των (κοινών) αιτίων τους. Αν λάβουμε δε υπόψη τη διαρκή παρουσία της δομικής βίας, πρέπει να θεωρήσουμε αυτή την ενότητα αντιθέτων *διαβαθμισμένη*, με διαρκή «υπεροχή» της πολεμικής πλευράς.

Πέρα από το γενικό σχήμα αιτιακής σύνδεσης του πολέμου με τον ιμπεριαλισμό (και την κριτική στις ιδεολογικές αντιλήψεις περί «προστασίας της πατρίδας» σε έναν πόλεμο), οι αναλύσεις για τον ιμπεριαλισμό συνεισφέρουν στην ερμηνεία του πολέμου με δύο κύρια στοιχεία.

Πρώτον, με την κριτική στις αντιλήψεις περί δυνατότητας ενοποίησης του ιμπεριαλισμού σε παγκόσμιο πολιτικό «καρτέλ», το οποίο μπορεί να εγγυηθεί την ειρήνη για το κοινό ιμπεριαλιστικό συμφέρον, εξαλείφοντας την απειλή της ένοπλης σύγκρουσης στον καπιταλισμό. Πρόκειται για τη θεωρία του Κάουτσκι περί (ειρηνικού) «υπεριμπεριαλισμού», στην οποία άσκησε κριτική ο Λένιν, θεωρώντας την «ευσεβή πόθο». Αναγνωρίζοντας τη δυνατότητα σύναψης «καπιταλιστικών συμμαχιών» για εκμετάλλευση ορισμένων εδαφών, ο Λένιν τονίζει ότι αποδεικνύονται ιστορικά μη βιώσιμες, λόγω των εσωτερικών αντιφάσεών τους που δημιουργούν διαρκή «τριβή, σύγκρουση και πάλη». Αποτελούν ασταθή συμβιβασμό και δεν μπορούν να γίνουν οριστικές, λόγω της δομικής ανισότητας των μερών τους. Η κατ' εξαίρεση συμμαχία επί ίσους όρους, η ανακωχή μεταξύ δύο πολέμων δεν αναιρεί την οικονομική ανισότητα των χωρών που γεννά διαρκή σύγκρουση. Ο Κάουτσκι παρουσιάζει την αναγκαία εναλλαγή πολέμου και ειρήνης με τη μορφή «νεκρής» αφαίρεσης, τονίζοντας την «ειρηνική» πλευρά. Η ειρηνιστική ωραιοποίηση αποκρύπτει τις υπαρκτές αντιφάσεις και τείνει στην αποδυνάμωση του αντιπολεμικού μετώπου, αντικαθιστώντας την πραγματικότητα με ελπίδες (Lenin 1960-f, σελ. 217επ., 1960-k, σελ. 344επ., 1960-γ, σελ. 298επ.), εμφανίζοντας την προσωρινή κατάσταση των συμμαχιών «υπεριμπεριαλιστικού» τύπου ως μόνιμη.

Η κριτική αυτή βασίζεται στη διατύπωση του νόμου της ανισόμερης ανάπτυξης των κρατών-κρίκων της ιμπεριαλιστικής αλυσίδας, νόμος που

έρχεται σε ρήξη με τις θεωρίες του «παγκόσμιου καπιταλισμού» και δείχνει ότι ο υπερимπериαλισμός είναι και από οικονομική άποψη αδύνατος (Μηλιός 1988, σελ. 26επ. Βλ. πρόσφατα την αποτίμηση του Ιωακείμογλου 1994, σελ. 120επ.). Από εδώ συνάγεται η αναγκαία σύνδεση ιμπεριαλισμού και πολέμου και το αδύνατο της εξειρήνευσης σε συνθήκες καπιταλισμού, όσο δηλ. κυριαρχεί η τάση σύγκρουσης μεταξύ των κρατών-κρίκων της ιμπεριαλιστικής αλυσίδας.

Δεύτερη συμβολή αποτελεί η *πολιτική αντίληψη του ιμπεριαλισμού*, δηλ. η ερμηνεία όχι μόνο με όρους οικονομικών νόμων και «αυτόματων» αποτελεσμάτων της «κυριαρχίας των μονοπωλίων» αλλά με συνυπολογισμό της πολιτικής διάστασης. Ο Λένιν παρατηρεί ότι «την ουσία του ιμπεριαλισμού (...) αποτελεί ο χωρισμός των εθνών σε καταπιέζοντα και καταπιεζόμενα» (Lenin 1960-m, σελ. 416), ενώ με την κοινή πάλη των λαών (και την απελευθέρωση των καταπιεζόμενων εθνών) δίνεται το αποφασιστικό χτύπημα στον ιμπεριαλισμό (στο ίδιο, σελ. 416επ.). Η διατύπωση αυτή δεν αναφέρεται άμεσα στην πολιτική διάσταση του ιμπεριαλισμού και δεν αναιρεί το γεγονός ότι στον Λένιν παρατηρείται συχνά η οικονομιστική αντίληψη περί ιμπεριαλισμού ως κυριαρχίας των μονοπωλίων και του χρηματιστικού κεφαλαίου (Μηλιός 1988, σελ. 54επ.). Ωστόσο, με την αναφορά στην αντίδραση των καταπιεζόμενων και στην ύπαρξη μιας «ουσίας» μη οικονομικής, επισημαίνεται ότι ο ιμπεριαλισμός έχει πολιτική διάσταση που διαμορφώνει (εν μέρει) την αλυσίδα των αστικών κρατών.

Η ανάγκη συμπλήρωσης των οικονομικών δεδομένων με την ανάλυση της διεθνοπολιτικής συγκυρίας γίνεται φανερή από την ιστορική εξέλιξη του ιμπεριαλισμού, η οποία δεν συνάγεται από οικονομικούς νόμους (Μηλιός 1988, σελ. 57επ.). Δεδομένου ότι ο πόλεμος δεν προκύπτει από καθαρά οικονομικές αναγκαιότητες και η οικονομική ισχύς δεν αντανakλάται αδιαμεσολάβητα στο στρατιωτικό συσχετισμό; η πολιτική προσέγγιση επιτρέπει την ανάλυση του πολέμου με όρους που εντάσσονται στη θεωρία του ιμπεριαλισμού και, περαιτέρω, συνδέει τον ιμπεριαλισμό και τις πολεμικές συγκρούσεις με τους εθνικούς ανταγωνισμούς. Οι δυσχέρειες ερμηνείας του πολέμου αποτελούν ένδειξη της ανάγκης να διευρυνθεί η έννοια του ιμπεριαλισμού, διότι «οι εθνικιστικοί ανταγωνισμοί [είναι] ο παράγοντας που επικαθορίζει τις οικονομικές τάσεις εξέλιξης και οδηγεί, τελικά, στους ιμπεριαλιστικούς πολέμους. Το οικονομικό επίπεδο παίζει βέβαια τον καθοριστικό, σε τελική ανάλυση, ρόλο. Το πολιτικό επίπεδο παίζει όμως κατά κανόνα τον κυρίαρχο ρόλο σε μια δεδομένη ιστορική συγκυρία» (Μηλιός 1988, σελ. 57).

Μέσω αυτής της διεύρυνσης επανερχόμαστε στη θεμελιώδη, μετά το

έργο του Κλάουζεβιτς, εγγύτητα πολέμου και πολιτικής. Πρόκειται για την παρέμβαση της πολιτικής βαθμίδας ανάμεσα στις σχέσεις παραγωγής —που εγκλείουν την πολεμική σύγκρουση— και στην απόφαση κήρυξης ενός πολέμου σε δεδομένη πολιτική συγκυρία, στοιχείο της οποίας είναι ο εθνικιστικός ανταγωνισμός και τα ταξικά συμφέροντα που επενδύονται σ' αυτόν.

5.6 Η πολιτική οπτική του πολέμου

Η πολιτική θεώρηση του πολέμου προκύπτει από τη διαπίστωση της γενικευμένης σύγκρουσης στις ταξικές κοινωνίες. Όταν οι Μαρξ/Ένγκελς γράφουν ότι στα εργοστάσια οι εργάτες είναι «στρατιωτικά οργανωμένοι» και ως «βιομηχανικοί στρατιώτες τίθενται υπό την επιτήρηση μιας ολοκληρωμένης ιεραρχίας υπαξιοματικών και αξιοματικών» (Marx/Engels 1983, σελ. 469), δεν εννοούν βέβαια ότι στα εργοστάσια διεξάγεται πραγματικός πόλεμος, αλλά ότι σκοπιμότητες ανάλογες με εκείνες που διέπουν μια πολεμική σύγκρουση εμφανίζονται και στις από τυπική άποψη «ειρηνικές» εκδηλώσεις μιας αστικής κοινωνίας, όπου ο δομικός ανταγωνισμός συμφερόντων παράγει συγκρούσεις και οι συγκρούσεις οδηγούν σε μέτρα καταστολής και ιδεολογικής υπόταξης.

Είναι πάγιες οι (φιλελεύθερης προέλευσης) θέσεις ότι:

(α) η «οικονομία» αποτελεί κάτι ιδιωτικό, είναι στραμμένη στην τεχνική αποτελεσματικότητα και βρίσκεται εκτός της πολιτικής και (β) ο στρατιωτικός μηχανισμός αποτελεί μια ιδιαιτερότητα, ένα θεσμό που ως «αναγκαίο κακό» αποκλίνει από τις αρχές της δημοκρατίας και της ειρηνικής διαβίωσης σε μια «ευνομούμενη κοινωνία». Ως «ιδιαιτερότητα», ο στρατιωτικός μηχανισμός απαιτεί εσωτερικά μεν ιεραρχική υποταγή και πειθαρχία, με σκοπό την αποτελεσματική «υπεράσπιση της πατρίδας», εξωτερικά δε την άσκηση βίας και τη μαζική θανάτωση εχθρών, όταν αυτό «χρειασθεί».

Απέναντι σ' αυτούς τους κοινούς τόπους η μαρξιστική θεώρηση της διαδικασίας βιομηχανικής παραγωγής ως ανάλογης με το στρατιωτικό μηχανισμό (και η εμπειρική θεμελίωση αυτής της θεώρησης με έρευνες για τη διαδικασία παραγωγής και με θεωρητικές αναλύσεις για την εκμετάλλευση που εξηγούν για ποιο λόγο είναι αναγκαία η «πειθαρχία» και η —τουλάχιστον συμβολική— βία που ασκείται στους μισθωτούς εργάτες) δείχνει, πρώτον, ότι η σύγκρουση και η ιεραρχία αποτελούν τον κανόνα στις κοινωνίες μας, ακόμη και όταν δεν είναι άμεσα εμφανείς, και, δεύτε-